

Шифр
Едельвейс

**«ФОРТИФІКАЦІЙНІ СПОРУДИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ
ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКЦІЇ»**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД В ТУРИЗМІ	5
1.1. Основні підходи до визначення та класифікації фортифікаційних споруд	5
1.2. Сучасні тенденції використання фортифікаційних споруд в туризмі (на прикладі держав ЄС)	10
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ	13
2.1. Фортифікаційні споруди жудеця Біхор	13
2.2. Фортифікаційні споруди жудеця Селаж	16
2.3. Фортифікаційні споруди жудеця Харгіта	18
2.4. Фортифікаційні споруди жудеців Сату-Маре та Марамуреш	20
2.5. Фортифікаційні споруди жудеця Сучава	22
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ В ТУРИЗМІ	24
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	38

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах фортифікаційні споруди є важливою складовою туристичної атрактивності як окремих регіонів, так і цілих держав. В умовах України важливим завданням залишається збереження та ефективне використання фортифікаційних пам'яток. Наша держава володіє значним історико-культурним потенціалом (за приблизними оцінками на території України збереглося 116 фортифікаційних об'єктів), однак пам'ятки фортечного будівництва або зовсім не задіяні у туристичній сфері, або залучені частково. В цьому контексті особливої ваги набуває вивчення практичного досвіду держав Європейського Союзу та його адаптація до вітчизняних умов. Для України корисним може стати приклад Румунії. Обидві держави мають спільний кордон, тривалу історію політичних, економічних, культурних взаємин, співпрацюють в рамках Карпатського Єврорегіону. При цьому румунська індустрія туризму вдало використовує унікальні фортифікаційні об'єкти для розвитку туризму.

Актуальність та невідкладність вирішення проблем, пов'язаних із збереженням та використанням фортифікаційних споруд як об'єктів туристичної атракції на прикладі Карпатського регіону Румунії, визначили тему наукової роботи, зумовили зміст, мету, завдання і структуру дослідження.

Об'єктом дослідження роботи є фортифікаційні споруди Карпатського регіону Румунії.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади та практичні аспекти використання фортифікаційних споруд як ефективного засобу розвитку туризму в регіоні.

Метою роботи є розробка теоретичних і практичних положень щодо використання фортифікаційних споруд як складової розвитку туризму в регіоні.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- дослідити основні підходи до визначення поняття «фортифікаційна споруда» та їх класифікації;

- висвітлити сучасні тенденції використання фортифікаційних споруд у туризмі на прикладі держав ЄС;
- розглянути фортифікаційні споруди окремих адміністративних одиниць (жудеців) Карпатського регіону Румунії;
- визначити основні напрямки використання фортифікаційних споруд Карпатського регіону Румунії в туризмі;
- дослідити ключові проблеми у використанні фортифікаційних споруд як складової туристичної атрактивності території;
- запропонувати перспективні напрямки застосування фортифікаційних споруд у процесі розвитку туризму в регіоні.

Огляд попередніх результатів з досліджуваної проблеми. Теоретичні засади дослідження фортифікаційних споруд розглянуті у працях українських дослідників Лесика О.В. [3], Тимофієнка В.І. [9], а також зарубіжних вчених – Макарауа М. [4], Раппорта П.А. [7; 8], Шуазі О. [12].

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зумовлених метою й особливостями досліджуваної проблеми. Дослідження теоретичних даних: численних підходів різних дослідників до визначення того чи іншого поняття чи явища, базувалося на методах узагальнення, аналізу й синтезу, а також системному методі. В роботі також використано історичний та картографічний методи дослідження.

Інформаційну базу дослідження склали наукові праці українських та зарубіжних вчених, а також дані мережі Інтернет.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості застосування розроблених рекомендацій в процесі розробки програм, концепцій та стратегій розвитку туризму, практичній діяльності туристичних підприємств. Теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть стати основою для подальших наукових досліджень.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД В ТУРИЗМІ

1.1. Основні підходи до визначення та класифікації фортифікаційних споруд

Фортифікаційна споруда – це інженерний об’єкт, призначений для підвищення ефективності застосування зброї та військової техніки, забезпечення стійкого управління військами, захисту військ і населення від засобів ураження противника. Конструктивно фортифікаційні споруди поділяються на конструкції відкритого та закритого типу.

У контексті даного дослідження буде розглянутий другий тип фортифікаційних споруд. Його характерною ознакою є те, що захисні конструкції створюються по всьому контуру споруди, включаючи входи. Основними формами фортифікаційних споруд закритого типу є замки та фортеці [11, с. 50].

Ці два терміни часто розглядають як тотожні. Особливо це притаманно для науково-популярної літератури. Щоб зрозуміти відмінність між фортецею та замком, варто дослідити їх основні характеристики.

Фортеця або твердиня – укріплена фортифікаційна споруда з міцними капітальними будівлями, постійним гарнізоном, великим запасом провіанту та озброєння; призначена для протидії довготривалій облозі та перебування у круговій обороні.

В комплекс споруд фортеці могли входити цитадель, муровані замки з донжонами, фортечні вежі та бастіони. Також у фортецях будували церкви, а для гарнізону фортеці – казарми. Фортеці були добре захищені системою земляних укріплень, таких як рів з водою, вали. З винаходом нових видів озброєння і застосуванням нової тактики ведення бою значимість фортець як основних оборонних пунктів ослабла [10].

Поняття «замок» науковці розглядають під різними кутами зору у кастеологічному, археологічному, історико-соціологічному та історико-

воєнному напрямках, акцентуючи увагу на окремих його характеристиках. Багатозначність поняття «замок» впливає зі складності самого явища і з його різносторонності. Жодна з характеристик не заперечують одна одну, більш того, вони взаємно уточнюються [59, с. 66].

Замок – одночасно житло феодала і фортеця – одне з найхарактерніших явищ феодальної епохи [7, с. 5–6]. Білоруський дослідник Макаров М. вказує, що слово «замок» з'явилося у результаті літературного перекладу на польську мову німецького слова «der Schloss», в перекладі «zamek», звідки пізніше воно було запозичене східнослов'янськими мовами [4, с. 54–55]. Традиційну назву «замок» продовжували застосовувати до резиденцій, які втратили свої оборонні риси, або до споруд, стилізованих під замки, але без оборонної вартості в мілітарному значенні [21, с. 563–564].

Білоруські вчені Заяц Ю., Семянчук Г., Макаров М. пропонують шляхи виокремлення замку з широкого загалу укріплених поселень і фортець. Дослідник Г. Семянчук звертає увагу на те, що замок одночасно був одночасно об'єктом фортифікаційного мистецтва і феодальним центром [59]. Заяц Ю. вказує, що справжніми замками в соціальному сенсі цього слова є: 1) королівські резиденції; 2) сеньйоральні резиденції; 3) укріплене житло феодала у будь-якій місцевості. М. Макаров підсумовує, що замок як оборонний об'єкт характеризується приватною власністю на нього [4, с. 54–55].

Отже, головним підтвердженням того, що певний оборонний комплекс чи укріплене поселення є замком, є його соціальне призначення. Невід'ємною рисою замку є наявність основної житлової споруди з репрезентативними чи резиденційними рисами, адже замок регулярно приймав численних гостей, був центром управління прилеглими територіями і господарським осередком.

Досліджуючи фортифікаційні споруди, варто приділити особливу увагу їх класифікації. Для зручності дослідження та вивчення фортифікацій всі їх різновиди доцільно згрупувати у декілька основних типів (категорій).

В основі будь-якої класифікації лежить ряд критеріїв, які в тій чи іншій мірі впливають на формування певних типів об'єкта дослідження. У виокремленні

головних типів фортифікаційних споруд до таких критеріїв можна віднести: тип місцевості; історичний період, на який припало поширення того чи іншого типу споруд; наявність окремих оборонних елементів або їх комплексу; роль споруди в ході певних історичних чи політичних подій, що відбувалися у державі, а також функціональне призначення таких споруд.

Єдиної сформованої та уніфікованої системи класифікації фортифікаційних споруд не існує. Погляди більшості зарубіжних авторів різняться. Проте на основі всієї сукупності наукових праць можна виокремити чотири основні типи споруд – укріплені городища, кам'яний замок, концентричний замок та палац (королівська резиденція). Серед окремих типів фортифікацій можна також виокремити підтипи. Запропонована класифікація у підсумку може мати такий вигляд:

- укріплене городище (motte-and-bailey castle): замок на пагорбі; замковий двір; змішаний (комбінований).
- кам'яна вежа (кам'яний замок): прямокутна (норманська) вежа; кругла вежа; вежа, оточена мурованою стіною.
- концентричний замок.
- палац/маєток.

Укріплене городище (motte-and-bailey castle) є найдавнішим прикладом європейських фортифікаційних споруд, які будувалися за планами норманів (вікінгів) [73]. Подібні замки були розповсюджені у Європі у XI – XII століттях. Назва терміну походить від злиття французького слова «motte» – гора, пагорб, і англійського «bailey», тобто двір замку [14; 48]. Motte-and-bailey – термін для позначення особливого типу середньовічного замку у вигляді обнесеного частоколом двору, всередині якого або поруч знаходилася розміщена на підвищенні дерев'яна фортеця (див. Додаток В).

З часом на зміну першому типу фортифікаційних споруд приходять наступний – кам'яний замок. Прямокутна вежа була ранньою формою кам'яних замків, яка є вже більш звичною для уявлення та сприйняття (див. Додаток Г). Вона набула широкого поширення у Центральній Європі у період з XI по XII

століття, коли нормани (вікінги) вже достатньо освоїлися на цих територіях. Загалом цей тип фортифікаційних споруд можна охарактеризувати як масивну прямокутну в плані, іноді призматичну споруду з товстими міцними стінами, прорізаними бійницями й амбразурами. Головним матеріалом слугував камінь, саму будівлю намагалися зробити якомога вищою, а її стіни якомога товстішими [73]. Окрім того, саме для цього підтипу була характерною відсутність фортечних мурів.

Трохи пізніше було дещо удосконалено процес будівництва кам'яних замків – відбулася заміна квадратної вежі на круглу. Кругла вежа (див. Додаток Д) виявилася більш міцною та стійкою спорудою, а радіус огляду прилеглих територій з неї був значно більшим. При спостереженні за територіями з прямокутної вежі були наявними «сліпі» точки, в яких ворог міг залишитися не поміченим. Цей факт підкреслює також те, що кругла вежа на відміну від прямокутної була більш ефективною та безпечною. В усьому іншому кругла вежа не відрізнялася від квадратної [56].

Наступний тип захисних укріплень виник в результаті поєднання та вдосконалення деяких елементів попередніх типів та дістав назву концентричний замок (див. Додаток Е). Цей тип фортифікаційних споруд набув особливого поширення у XIII – на початку XV століття, оскільки тільки добре укріплена надміцна споруда могла витримати натиск військ Османської імперії, які якраз на той час опановували території Центральної Європи, в тому числі й Румунії. Концентричний замок – замок з двома або більше рядами оборонних стін. Зовнішня стіна вирізняється легшою конструкцією і знаходиться на відстані 15 метрів від внутрішньої. Лінії оборони розташовувалися одна за другою, внутрішні стіни підвищувалися над зовнішніми. Кутові вежі контролювали підхід зі всіх сторін, а біля особливо укріпленого в'їзду з підйомним мостом знаходилися сторожові вежі. Концентричні замки були повністю автономними спорудами, здатними витримати довготривалу облогу.

Впродовж XIV–XVI століть фортифікаційні споруди, а саме, фортеці починають трансформуватися у палаци та маєтки (помістя). З вдосконаленням

військової техніки та зброї (особливо це стосується гармат) могутні фортеці ставали все менш ефективними. Вони втратили своє військове значення, оборонну функцію. Але великі споруди не втратили своєї популярності. Вони будувалися за новими архітектурними техніками, увага при цьому акцентувалася на естетичності та репрезентативності будівлі – вона була розкішним житлом вищої знаті, місцем, звідки вони здійснювали управління селищем, містом, районом або й всією країною (будівля органів влади).

Має право на існування і класифікація, в основі якої лежить історичний період зведення фортифікаційних споруд. Вона має такий вигляд:

- ранні фортифікаційні споруди (IX–XI століття);
- типові середньовічні фортифікаційні споруди (XI–XIV століття);
- пізні фортифікаційні споруди (XIV–XVI століття).

Варто також розглянути ще одну класифікацію, розроблену українським науковцем Лесиком О. В. Автор запропонував класифікувати всі фортифікаційні споруди за придатністю цих пам'яток для розміщення в них функціональних груп приміщень закладів відпочинку та туризму. Дослідник виділяє чотири охоронно-функціональні класи:

- Клас А. Замки і фортеці придатні для використання під історико-архітектурні заповідники та музеї.
- Клас Б. Замки і фортеці придатні для використання під заклади відпочинку та туризму (тематичні готелі, лицарські ресторани, анімаційні театри-скансени).
- Клас В. Замки і фортеці придатні для часткового туристично-краєзнавчого використання (з відведенням окремих приміщень під міні-готелі чи ресторани).
- Клас Г. Замки і фортеці, туристично-краєзнавче впорядкування яких сприяє їх фізичному збереженню й охороні історичного ландшафту [3].

Таким чином, фортифікаційна споруда – інженерна споруда, що призначена для захисту територій та населення від нападу ворога. Тракткування змістовного значення термінів «замок» та «фортеця» є доволі дискусійним.

Можна стверджувати, що замок покликаний захистити те, що знаходиться всередині нього, під захистом його укріплень. Фортеця захищала те, що ззовні, за межами стін. Чіткої системи класифікації фортифікаційних споруд не існує, але на основі численних праць зарубіжних авторів можна виокремити чотири основних типи фортифікацій – укріплене городище (ранній тип), кам'яна вежа (кам'яний замок), концентричний замок (найбільш розвинений, досконалий тип) та палац/маєток знаті (у цього типу відсутня оборонна функція).

1.2. Сучасні тенденції використання фортифікаційних споруд в туризмі (на прикладі держав ЄС)

За даними UNWTO, понад 65 % замків (а це більше 1500 об'єктів) Європи сьогодні успішно відновлені і використовуються у туристичній сфері [68]. Решта – перебувають у стані реставрації або продовжують руйнуватися в силу тих чи інших причин. Стандартна європейська технологія використання колишніх замкових комплексів в туризмі передбачає кілька напрямків:

1. Реставрація і збереження об'єктів певною мірою: десь до найменших дрібниць, а десь просто до часткового відновлення шляхів вздовж руїн муру і казематів. Краудфандінг.
2. Присвоєння об'єкту статусу пам'ятки історії та архітектури місцевого чи державного значення.
3. Розміщення музейних експозицій, культурних центрів у стінах споруд, організація екскурсій, туристичних маршрутів.
4. Використання в оздоровчих та рекреаційних цілях (розміщення санаторіїв, профілакторіїв, SPA-курортів).
5. Відкриття магазинів сувенірів, книжок, буклетів і супутніх товарів.
6. Діяльність кафе, ресторанів, підприємств громадського харчування в межах фортифікаційних комплексів.
7. Діяльність готелів, кемпінгів, автостоянок тощо.
8. Проведення конференцій, зустрічей, симпозіумів.

9. Робота науково-методичних центрів, університетів, архівів.
10. Робота військово-історичних товариств, проведення історичних реконструкцій і демонстрацій.
11. Проведення фестивалів, турнірів, театральних вистав та ін.
12. Передача комплексів у концесію.

Новим явищем у збереженні фортифікаційних споруд, що сформувалося недавно і набуває поширення в країнах ЄС, є краудфандінг. Краудфандінг або громадське фінансування (англ. crowdfunding) – співпраця людей, які добровільно об'єднують свої кошти чи інші ресурси разом, як правило, через Інтернет щоб підтримати зусилля інших людей або організацій [2]. Прикладом успішного використання краудфандінгу у сфері використання та збереження фортифікаційних споруд стала купівля французького замку Шато Мот-Шанденьє у грудні 2017 р. Участь у платформі взяли близько 6500 інтернет-користувачів із 45 країн світу, які зібрали 500 тисяч євро на купівлю замку за допомогою сайту Dartagnans.fr, який працює над збереженням культурної спадщини. Кожен учасник отримав можливість називатися власником королівської нерухомості, а також право навідуватися до замку, контролювати хід реставрації, впливати на прийняття рішень, пов'язаних із подальшим використанням комплексу [42].

Переобладнання середньовічних замків під готелі ще один поширений та прибутковий шлях їх використання в туризмі. Серед найвідоміших об'єктів варто назвати замки-готелі Німеччини – Шенбург та Вернберг; Великобританії – Торнбері, Амберлі, Гленгаррі, Далхаузі, Рутін, Ешфорд (на території замку працює приватна школа соколиного полювання), Клонтарф, Уотерфорд; Франції – Шато Кодігнат, Шато Форт Седан, Шато Есклімон, Шато де Кодінья (в замку працює ресторан, який нагороджений Червною зіркою путівника Мішлен).

В Іспанії існує особливий тип замків-готелів – парадори. Це замки або фортеці, стародавні палаци чи садиби, обителі або монастирі, але відреставровані і обладнані всім необхідним. Вартість розміщення в таких замках-готелях відносно низька, бо вони перебувають у державній власності.

Говорячи про фестивалі і свята, що проводяться на території фортифікацій, варто згадати такі замкові комплекси як Діюшдьєр та Егервар в Угорщині, а також Спішський Град у Словаччині – вони є місцем проведення численних історичних та музичних фестивалів, народних свят і, найголовніше, вони відіграють важливу роль у розвитку туризму свого регіону.

Достатньо поширеною практикою в Європі стала передача історичних пам'яток, а саме фортифікаційних споруд у концесію – договір про передачу історичних фортифікаційних комплексів, що належать державі чи територіальній громаді, на платній та строковій основі в експлуатацію іншим державам, іноземним фірмам, приватним особам, за умови взяття концесіонером на себе певних зобов'язань, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику.

В державах ЄС звичним явищем стало придбання фортифікацій за невеликі кошти. Невелика ціна пам'ятки пояснюється тим, що власник у подальшому вкладає чимало коштів у відновлення об'єкта. Процес відновлення пам'ятки вимагає від власника співпраці з відповідними фахівцями. Також вимагається, щоб призначення придбаної пам'ятки робило її публічним об'єктом. Власнику пам'ятки архітектури також доводиться постійно підтримувати її в належному стані, оскільки за цим постійно спостерігають відповідні служби.

Таким чином, вивчення європейської практики збереження та використання фортифікаційних споруд дозволяє стверджувати про формування стандартної схеми, найпопулярнішими напрямками якої є використання фортифікаційних комплексів як місць функціонування різноманітних закладів розміщення та харчування, науково-дослідних, освітніх та розважальних центрів, організації та проведення численних фестивалів, свят, конференцій, бізнес-зустрічей тощо.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ

2.1. Фортифікаційні споруди жудеця Біхор

Всього у жудеці Біхор налічується 431 історична пам'ятка, серед яких 20 замків та фортець. Щороку вони приваблюють все більше туристів, що значно впливає на розвиток туризму і відповідно економіки повіту.

Найбільш популярними серед туристів, що відвідують жудець Біхор, є наступні фортифікаційні об'єкти.

Замок Зічі неподалік с. П'єтроаса (заповідник «Квіткова Поляна») (див. Додаток Ж). Замок у «Квітковій поляні» зведений на місці старого мисливського будинку посеред букового лісу. Мандрівник і дослідник, граф Єньо Зічі збудував його впродовж 1891–1893 рр. Будівля мала 365 вікон (на кожен день року), 53 дверей (приблизна кількість тижнів у році) та 12 башт різної висоти (кількість місяців у році). Після Другої світової війни будівля була націоналізована. Сьогодні тут розміщується монастир Св. Елайджі [29].

Замок Дегенфельд у с. Балк (див. Додаток З). Наріжний камінь цього замку заклав у 1484 р. єпископ міста Орадя – Янош Філіпец. Результатом усіх будівельних робіт став триповерховий аристократичний замок у стилі еkleктики. У 1896 р. володарями маєтку стають граф Тібор Карої та графиня Емма фон Дегенфельд-Шонбург. До 1914 р. замок був перебудований у романтичному стилі і таким дістався у спадок сину графа – Імре Карої. Імре покинув країну у 1918 р. Після цього вже у 1920 р. замок був куплений банкіром Йозефом Пінкашем та його дружиною Діаною Гіка. Відтоді замок та прилеглі території зазнали значних змін – фасад будівлі був дещо змінений. За місцевою легендою до замку Дегенфельд часто приходять привид дружини князя Гіка, яка тут згоріла живцем. В пам'ять про дружину князь привіз дерев'яну церкву з жудеця Марамуреш і встановив розп'яття на могилі. Після того князь так і не одружився, а церква у 1940 р. згоріла під час пожежі. Після 1980 р. замок перетворили на курорт з термальними водами [27].

Замок Тіса у с. Гіорок. Замок був зведений у ХІХ столітті в еkleктичному стилі посеред величезного лісопарку. Будівля має Т-подібну форму. У часи розквіту довкола замку був гігантських розмірів сафарі-парк. Будівля має мезонін з баштоподібними частинами та лізени на двох їх кінцях. Центральна частина споруди відділена пілястрами, між якими знаходяться великі вікна, прикрашені кованими ґратками [72].

Замок Понґрац у с. Каля-Маре (див. Додаток К). Проста прямокутна в плані будівля накрита вальмовим дахом. Головний вхід розташований по симетричній осі головного фасаду. Над головним входом знаходиться балкон, що підтримується чотирма колонами. На балкон можна потрапити з головної зали другого поверху. Колись навколо замку був значних розмірів сад, прекрасний парк. У східній частині цього парку була каплиця роду Понґрац, якому належав замок до 1944 року [53].

Маєток Комаромі в с. Отомань (див. Додаток Л). У 2010 р. управління повітом, за спільним проектом з угорським інститутом, отримало 500 тис. євро і повністю відновило будівлю. Сьогодні маєток функціонує як виставковий дім с. Отомань, тут зберігаються старовинні меблі, посуд, реманент тощо [32].

Фортеця Орадя у м. Орадя (див. Додаток М). Фортеця, без сумніву, є однією з найважливіших середньовічних архітектурних пам'яток не тільки жудеця Біхор, а й всієї Румунії. У ХVІ і ХVІІ століттях фортеця стала важливим елементом оборонної системи, організованої імперією Габсбургів та князівством Трансільванія проти Османської імперії. В 1342–1370 рр. на території фортеці був збудований великий собор у готичному стилі (довжиною 72 м) з двома масивними високими вежами.

Події, які мали місце в Центральній Європі в першій половині ХVІ століття, спонукали до вдосконалення фортеці. Для цих робіт були найняті найкращі італійські ремісники та архітектори. Роботи розпочалися між 1569–1570 рр., тоді був збудований бастион Крейшорул та частина Прямого бастиону. У 1572 р. був зведений ще Золотий бастион [43].

Під час правління Дьордя Ракоці I (1630 – 1648) рив, що оточував фортецю, був розширений, через нього поклали міст. Про цей рив у 1660 р. писала Евлія Челебі: «Фортечні канали сягають 120 кроків в ширину. Тут могли б ходити галери. Води цих ровів приховують багато різноманітних істот» [45].

Зовнішня фортеця була оточена п'ятикутною стіною, зведеною в 1618–1650 рр. із входами зі всіх сторін. Новий замок був улюбленим місцем трансільванських володарів.

Протягом століть було здійснено чимало облог фортеці. Перша серйозна спроба нападу на оборонну споруду була здійснена татарами 1474 р., коли війська Алі Оглу Малковічі напали на місто 7 лютого. Наступна османська спроба захопити фортецю відбулася 1598 р. Після облог частина фортечних споруд (стіни і два бастіони) та місто Орадя були зруйновані. Протягом десятиліть фортеця перебувала під владою Османської імперії.

Входом австрійських військ до фортеці на початку червня 1691 р. почалась нова епоха в житті міста Орадя. В цей же час відновлюється європейське християнство. У 1714 р. було видано наказ, який забороняв будь-яке будівництво в межах 500 м від зовнішніх стін, що призвело до руйнування 162 будівель.

Під час революції 1848–1849 рр. Орадя стала важливою військовою базою, а фортеця – центром цієї бази. В січні 1849 р. тут були організовані майстерні, що виготовляли гвинтівки, багнети і шаблі, у стінах фортеці зберігалася велика кількість боєприпасів. Щодня майстерні виготовляли близько 250 тис. куль.

Указ імператора Франца-Йозефа 16 травня 1857 р. остаточно скасував воєнне значення фортеці Орадя. Впродовж 1883–1887 рр. були проведені численні ремонтні роботи. В 1881–1883 рр. на території фортечних укріплень було проведене перше археологічне дослідження з метою виявлення слідів готичного собору XIV століття [57].

У міжвоєнний період фортеця була штабом кавалерійської школи. З 1945 р. фортеця виконувала функції воєнного об'єкта. Є припущення, що у 1947–1952 рр. у північному крилі замку знаходився штаб комуністичної секретної служби.

З середини 70-х у фортеці розміщувались певні установи, які експлуатуючи будівлю та ігноруючи її унікальність і вік, сприяли деградації будівлі [52].

2.2. Фортифікаційні споруди жудеця Селаж

Жудець Селаж – знахідка для туриста, що подорожує Румунією. Тут є величезна кількість атракцій, а історико-культурна спадщина має високу цінність та давнє походження. На території жудеця Селаж знаходяться 17 фортифікаційних об'єктів. Особливе значення мають наступні споруди.

Замок Бельді у м. Жібоу (див. Додаток Н). Замок площею 1000 кв.м був побудований на початку ХХ століття родиною Бельді. Перед маєтком був парк з тенісним кортом та іподромом. Після націоналізації у стінах замку діяли лікарня, будинок престарілих та притулок для психічно хворих людей. Після подій 1989 р. право власності на будинок та прилеглі території було повернуто спадкоємцям роду Бельді. Зараз маєток належить місцевій раді, яка викупила його у попередніх власників. Будівля знаходиться у задовільному стані. Особливу цінність має збережена бібліотека [19].

Замок Сомборі в с. Зімбор (див. Додаток П). Замок був зведений Лайошем Сомборі та його дружиною Ірмою Козма у популярному на середину ХІХ століття архітектурному стилі – історизм. Головний фасад зі східної сторони поєднує в собі декілька стилів. Ряд елементів замку виконані у стилі романтизму. Ця архітектурна конструкція має три головних частини – головний вхід, квадратна вежа з північно-східного боку замку і найгарніший елемент замку – циліндричну вежу з південно-східного боку. Замок був придбаний австрійськими інвесторами на аукціоні в 2005 р. [60].

Замок Банффі у с. Нушфалеу. Перші згадки про замок датуються 1417 р. Одноповерховий маєток родини Банффі був зведений разом з іншими будівлями на околицях замку Баголівар. Всі тогочасні будівлі мають риси архітектурного стилю бароко. На південній стороні прямокутного внутрішнього двору колись було зерносховище, а під самим маєтком знаходились підвальні приміщення.

Зерносховище було переобладнане у громадський центр після Другої світової війни. Довкола замку був проритий рів, сліди якого можна бачити і сьогодні. З 1936 р. у стінах замку діяли культурний центр та кінотеатр, що зробило його популярним серед місцевого населення, особливо серед молоді. А після Другої світової війни тут функціонував пологовий будинок та школа для розумово відсталих дітей [16].

Замок Весселені в м. Жібоу (див. Додаток Р). Будівництво одного з найкращих трансільванських барокових замків почалося у 1778 р. і тривало понад 30 років. Будівля поєднує в собі риси бароко та класицизму. Особливий інтерес представляє лоджія з великими арками та чотирма кутовими вежами. Після націоналізації інтер'єр замку був повністю змінений. Всі декоративні елементи, дверні та віконні рами були забрані. Було розкрадено всі меблі та устаткування, також зникло багато цінних картин Нойхаузера. Англійський ландшафтний парк став ботанічним садом, стайні – кафетерієм, а на задньому подвір'ї був змонтований карт-трек. Статуї левів, які можна побачити в саду, були привезені сюди у 70-х роках із замку Міклоша Йосіка [74]. На сьогоднішній день тут функціонує дитячий освітній центр.

Пороліссум (лат. *Porolissum*, також Поролісс) у с. Мойтград-Пороліссум – один з найбільших та найкраще збережених археологічних об'єктів Румунії (див. Додаток С). Це був найпівнічніший каструм (військовий табір) римських легіонів в Дакії. Пороліссум був заснований в 106 р. н.е. У таборі проживало понад 5000 римських солдатів з Галії, Іспанії, Італії і Британії. Навколо табору в перші десятиліття виросло і саме місто з цивільними поселеннями, з'явилися лазні, храми, будинки, торгівельні квартали, акведуки, стічні канали. Побудована з масивних блоків каміння та гравію Римська дорога, що веде до головних воріт (Порта Преторія) та водночас до табору є частиною імперської дороги, що зв'язувала місто Пороліссум (столиця провінції Дакія) з Напокою (сучасне місто Клуж-Напока), Потаїссою (сучасне місто Турда), Апуллумом (сучасне місто Альба-Юлія), Ульпією Траяна Саммісегетуза та через міст у Дробеті з Римом.

Комплекс Пороліссум займає площу близько 500 га. На сьогодні, шляхом систематичних археологічних досліджень, які розпочалися з 1977 р., та шляхом відновлювальних робіт, комплекс став однією з ключових археологічних пам'яток Румунії [5].

2.3. Фортифікаційні споруди жудеця Харгіта

Досліджуючи фортифікаційні споруди жудеця Харгіта, варто приділити увагу важливим історичним пам'яткам, що розглянуті нижче.

Замок Лазар у с. Лезаря (див. Додаток Т). Замок є зразком трансільванської архітектури XVII століття. Найскладніші будівельні роботи було завершено у першій половині XVII століття, саме тоді будівля була трансформована у ренесансному стилі. Замок був зведений на гірському схилі. В будівництві використовувалися різні матеріали, зокрема, білий мармур і пурпурава глина. На кожному куті споруди знаходилися прямокутні вежі, а з центральної частини південного фасаду здіймалася ще одна вежа, – так звані «Ворота». Стіни і дві вежі колись були розписані фресками в однакових кольорах, фрагменти цих фресок досі видніються на поверхні. Господарські приміщення колись розміщувалися вздовж високих стін, що оточували внутрішній двір. До них відносились: кухня, пекарня, казарми, майстерні та ін. Впродовж XVII століття була завершена Пурпурава вежа.

Під час війни за незалежність Ференца Ракоці на поч. XVIII ст. замковий комплекс був частково зруйнований. Замок постав з руїн у 1748 р. Згодом було відновлено ще частину будівель. Консульська зала була прибудована до східної частини головної будівлі. Стеля зали прикрашена кесоном, а сама кімната оздоблена різьбленими дерев'яними меблями. З 1974 р. на території замку почали організовувати художні табори. Деякі з творів, виконані там, виставлені у відновленій Консульській залі. Наступні реставраційні роботи були розпочаті вже у 1980-х рр. Саме в цей період в стінах однієї із вже відреставрованих веж був створений музей.

До недавнього часу у стінах замку розміщувався Центр культури та мистецтва комуни Лезаря [44].

Фортеця Міко у м. Меркура-Чук (див. Додаток У). Замок був перебудований у 1714–1716 рр. за наказом габсбурзького генерала Штефана Штайнвіля, про що свідчить напис над в'їзною брамою. У 1735 р. австрійський інженер і полковник Йоган Конрад Вайс розробив проект замку. Це найстаріший вцілілий план будівлі, який відіграв важливу роль у дослідженні історії будівництва замку, її етапів. Для нового замку австрійці розробили оборонну систему, що складалася з чотирьох бастіонів у візантійському стилі. Їх залишки досі можна побачити з південного боку укріплень. З південно-західного боку було споруджено пороховий склад та каплицю, оздоблену ліпниною у стилі пізнього бароко.

У 1970 р. після ретельної реставрації, в замок був перенесений Музей секеїв повіту Чук, який був заснований ще у 1930 р. Сьогодні в стінах фортеці функціонує музей, а на внутрішньому дворі проходить щорічний фестиваль старовинної музики Меркура-Чук [47].

Замок Балаші в с. Імпер. Комплекс збудував у 1833 р. найвпливовіший представник роду Балаші – Йозеф Балаші III (1778–1855) – суддя Апеляційного суду. У другій половині XIX ст. після смерті Йозефа Балаші його молодший син Лайош Балаші (1826–1898) успадкував замок у Імпері разом з прилеглими угіддями. Він не мав спадкоємців, тому після його смерті угіддя разом із замком були розділені між членами всього сімейства. Століттями члени сімейства Балаші займали посади офіцерів, юристів та суддів.

Замок був збудований у стилі пізнього бароко місцевими майстрами, що працювали під керівництвом майстрів з Відня. Будівля має симетричний дизайн. Головними елементами повздовжнього фасаду з сімома осями є – троїстий балкон з арками з південного боку та троїстий головний вхід з північного. Повздовжній фасад збудовано у стилі цопф. Пілястри є іонічними, а вся будівля має простий дизайн зі смугами. Віконні рамки прямі, боковий фасад має простий дизайн, а середня частина обрамлена розкішними гіпсовими півколами. Збройна

зала і бібліотека розташовувалися поверхом вище у великому залі. Під час Другої світової війни всі документи було знищено. Пам'ятка була відновлена у 1970-х рр. Сьогодні у стінах вражаючого замку функціонує музей [15].

2.4. Фортифікаційні споруди жудеців Сату-Маре та Марамуреш

Історико-культурна спадщина жудеця Сату-Маре пов'язана з діяльністю дворянського роду Карої. В цьому контексті особливу цінність мають замки у містах Ардуд та Карей.

Найдавніші гравюри із зображенням замку Карої у м. Ардуд датуються XVIII ст. Замок складається з трьох двоповерхових крил. Західна сторона була закрита частиною стіни, башти з південного боку були триповерховими і мали риси стилю бароко. Башти з північного боку мали риси того ж стилю, але були на поверх нижчими. З півдня над вежею була ще одна кругла башточка, яка мала три поверхи. Вежі були прикрашені ризалітом, над третім поверхом були овальні вікна. Перед входом в підвал був звужений склепінчастий тунель, про який говорили, що він веде до замку в м. Карей, до церкви в Сату-Маре, і до реформаторської церкви в с. Аркуш. Наприкінці XIX ст. замок зазнав суттєвих руйнувань.

На сьогодні замок збережений у вигляді будівлі у формі неправильного квадрата з круглими вежами на кутах. Південно-західна вежа із зубчастою верхівкою була відновлена в XIX столітті і носить риси стилю романтизму, а її вікна оформлені в романському стилі. Південно-східна – залишається в руїнах. Інші вежі можна споглядати у вигляді нерівностей поверхні ландшафту (див. Додаток X) [40].

Спорудження замку у м. Карей розпочалося за наказом графа Йозефа Карої у 1794 р. Замок у бароковому стилі споруджувався на місці старої фортеці. Під час будівництва нового замку оборонні елементи були залишені, а інтер'єр був оформлений у відповідності до потреб власників. Чотириповерхова будівля була прикрашена вежами, мала критий внутрішній двір та підвал з куполом. У залі для

світських прийомів знаходилось багато картин і статуй. Три великих арочних вікна освітлювали одну із стін атріуму, який вражав своїми розмірами. Його стеля була прикрашена панелями в угорському стилі з мотивами тюльпанів. Два каміни з італійського мармуру були прикрашені левами із герба роду Карої, а місце для вогнища викладене мозаїкою [20].

В 1894 р. граф Іштван Карої перебудував замок ще раз і будівля набула вигляду неготичного та необарокового лицарського замку з сімома вежами, оточеними широким ровом. Перебудова відбувалася під наглядом Артура Майнінга – архітектора з Будапешта. Нині будівля має риси еkleктики та сецесії (модерну), а її цінність підвищують елементи XVIII століття (див. Додаток Ц). Замковий парк вперше згаданий у переписах 1754 р. як «прекрасний і відомий придворний сад» разом з «озером черепах», яке знаходилося в парку. На той час тут були також кам'яні лавки у венеціанському стилі і масивні вазони, а також вінтажний венеційський фонтан в одному із закутків парку. Сьогодні в стінах замку функціонує музей, дім культури та бібліотека [25].

Жудець Марамуреш перед усім славиться своїми сакральними пам'ятками, але і тут є кілька історичних споруд, що приваблюють туристів та фахівців.

Серед найвідоміших об'єктів – замок Телекі в с. Сатулунг (див. Додаток Ш). Своїх нинішніх форм замок набув у 1891 р. за часів Ласло Дьюла Телекі, який був головним землевласником в регіоні. Замок побудований в стилі еkleктики. Він був відомий своєю бібліотекою. Сатулунг був центром володінь Ласло, і в цьому місці його було поховано в 1936 р. Після його смерті власність перейшла до його дружини. Під час війни вона втекла з країни і померла в Зальцбурзі. Майно не мало спадкоємців, а після 1989 р. місцева влада продала його приватному підприємцю, який відновив будівлю і має намір зробити там готель [67].

Іншою відомою спорудою, пов'язаною з цим родом є замок Телекі в с. Прібілешть (див. Додаток Ш). Будівля створена в стилі неоренесансу. Дах замку був відремонтований. Кам'яні віконні рами, а також вежі все ще стоять. Останньою особою, що володіла замком, був прем'єр-міністр – граф Пал Телекі.

В роки соціалістичної Румунії будівля була зруйнована. Зараз триває процес реконструкції [66].

Замок Апафі в с. Коштіль (див. Додаток Ю). Триповерхова будівля була збудована 1689 р. як мисливський замок для князя Трансильванії Міхала Апафі. Згодом замок став штаб-квартирою спілки шахтарів. Сьогодні у замку функціонує школа [13].

2.5. Фортифікаційні споруди жудеця Сучава

Ключовим та найвідомішим фортифікаційним об'єктом жудеця є Тронна фортеця у м. Сучава (див. Додаток Я). Сучавська фортеця була частиною системи фортифікаційних споруд Молдови кінця XIV століття.

Перша документальна згадка про Сучавську фортецю датується 1388 р. Перша укріплена конструкція датується періодом правління Петру I Мушата (1375 – 1391).

Фортеця мала форму правильного прямокутника, по кутах якого, а також посеред кожної з його сторін, стоять квадратні бастіони (довжина сторони 4 м.). Стіни були завтовшки 2 м. Оборонний рів мав середню глибину приблизно 10 м і знаходився на відстані 4 м. від стін. В'їзд до фортеці пролягав через напівкруглі ґрати з радіусом 1,5 м в південній частині споруди. Сторожова вежа була у внутрішній частині фортеці зі східного боку. Широкі склепінчасті підземелля були прокладені вздовж західних стін, прямо над ними, поверхом вище, знаходилися декілька кімнат – покої воєводи, королівська ванна, комори, каплиця і в'язниця.

Пізніше з метою захисту візду до фортеці від вогню артилерії князь Олександр Добрий (1400–1432) розширив межі оборонних систем. Були також прокладені дороги, що вели до фортеці.

Істрате Добіжа (1661–1665) організував у Сучавській фортеці монетний двір між 1662 р. та 1668 р., який випустив останні молдовські монети, що мали зовсім низьку якість.

У 1684 р. північна сторона фортеці зазнала значних руйнувань внаслідок потужного землетрусу. Реставраційні роботи розпочалися лише на початку ХХ ст. під керівництвом австрійського архітектора Карла Адольфа Ромшторфера.

У 1951 р. за ініціативи Румунської академії у стінах фортеці була організована Перша румунська школа середньовічної археології. В результаті реалізації цього проекту було досліджено хронологію будівництва фортеці. Масштабні роботи по збереженню, укріпленню та відновленню Сучавської фортеці були проведені в 1961 – 1970 рр. [34].

В 2004 р. були виділені бюджетні кошти на часткові реставраційні роботи у фортеці. Сучавська тронна фортеця була включена до Списку історичних пам'яток Сучави. Останній великий реставраційний проект відбувся в 2011 – 2015 рр. Його завданням було відтворення легендарного вигляду споруди та атмосфери колишнього витонченого королівського шарму [55].

Отже, Карпатський регіон Румунії володіє значною кількістю фортифікаційних споруд. Ці пам'ятки історії та архітектури відіграють важливу роль у розвитку туризму як окремих повітів (жудеців), так і всього Карпатського регіону. Розглянуті пам'ятки мають різний ступінь збереження, деякі потребують термінової реставрації, а деякі вже повністю відновлені і представляють собою грандіозні туристичні та історико-культурні центри.

Найпопулярнішими є замки – Комаромі та Штубенберг, а також фортеця Орадя у жудеці Біхор, фортеці – Баторі, Алмаш і Пороліссум та замки – Бельді й Весселені у жудеці Селаж, замок Лазар і фортеця Міко жудеця Харгіта, замок Карої в жудеці Сату-Маре, і «перлина» Сучави – Сучавська тронна фортеця.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ В ТУРИЗМІ

На території Карпатського регіону Румунії збережено понад 100 замків та фортець. З них добре збережені становлять 33%, збережені – 32%, в руїнах – 35%. Серед найкраще збережених і найвідоміших пам'яток оборонної архітектури – комплекси в Орадї, Жїбоу, Шїмлеу-Сїлванїей, Меркуря-Чук, Карей і Сучавї, Отомань, Мойград-Поролїссум та Лезаря. Переважна частина об'єктів зосереджена у східній та центральній частині регіону. Найбільша кількість фортифікаційних об'єктів розташована у жудецях Біхор та Селаж (див. Додаток Б).

Добре збережені замкові комплекси Карпатського регіону Румунії є популярними об'єктами туризму, які відвідують щороку сотні тисяч туристів. Більшість реставрованих та переобладнаних замків використовуються як готелї, музеї, освітні заклади. Вони також є місцем проведення різноманїтних анімаційних заходів.

Одним із напрямків використання фортифікацій у розвитку туризму Румунії є проведення анімаційних заходів. Серед різноманїтних заходів, що відбуваються у досліджуваних фортифікаційних комплексах, слід відмітити наступні: організація у літній період інсценованих вистав зі світловими та звуковими ефектами, які відбуваються у вечірній та нічний час доби; проведення нічних екскурсій, військово-їсторичних реконструкцій, бенкетів, пригодницьких ігор, концертів, музичних та театральних заходів, фестивалів, лицарських турнірів тощо.

Найпопулярнішими івентами у замкових комплексах Румунії є фестивалї середньовічної культури та військово-їсторичні реконструкції. Щороку відбувається близько 50 лицарських турнірів та фестивалів. Пік їх проведення припадає на кінець літа – початок осені. Загалом фестивальний період триває з червня по жовтень. Трохи більше половини всіх турнірів та фестивалів

проходять у трьох жудецях Карпатського регіону Румунії. Лідерами за кількістю проведених фестивалів та лицарських турнірів є повіти Селаж та Сучава.

Важливими середньовічними фестивалями є – «Дні фортеці» у фортеці Орадя [71], «Баторі фест» у замку Баторі у м. Шімлеу-Сілваніей [17], «Пороліссум фест» і «Римські дні» у с. Мойтград-Пороліссум [54; 36], «Середньовічний фестиваль Стефана Великого» у м. Сучава [46].

Крім лицарських турнірів та фестивалів середньовічної культури в замках проводять різноманітні свята, ярмарки, фестивалі сучасної та класичної музики, спортивні змагання, конференції, 3D-проекції тощо.

Наприклад, у фортеці Орадя відбувається свято хліба, різноманітні середньовічні ремісничі та різдвяні ярмарки, численні музичні фестивалі, у контексті одного з яких також проводиться фестиваль фарб [30; 51; 71]; у замку Лазар (с. Лезаря) – проводяться концерти середньовічної хорової та камерної музики [69]; у фортеці Алмаш щороку 1 травня святкується «День Алмашу»; у Пороліссумі часто відбувається дегустація старовинних румунських страв під музику відповідної епохи; фортеця Сучава є місцем проведення музичного фестивалю «Буковинський рок-замок», на якому виступають провідні рок-музиканти зі всієї Європи [24].

Актуальним напрямком використання історичних будівель стало створення замків-музеїв, які окрім постійних експозицій регулярно пропонують відвідувачам різноманітні тематичні виставки. Наприклад, замок-музей Комаромі перетворений на виставковий дім (див. Додаток АА). Тут щорічно проводиться більше 10 виставок. У замку створено конференц-зал [31]. У стінах фортеці Орадя розташовано 3 меморіальних музеїв – Йозефа Вулкана, Ендре Аді та Аурела Лазара. Окрім меморіальних музеїв тут є історичний музей міста Орадя, музей хліба на базі пекарні, історія якої налічує понад 3 століття.

Замок Лазар функціонує як музей сучасного мистецтва. В його стінах також діють постійні експозиції писанок і таксидермічна лабораторія. Експозиція замку Міко розділена на 5 відділів і представлена численними історичними експонатами, шедеврами декоративно-прикладного мистецтва,

книгодрукування, іконопису та деякими тимчасовими виставками. Замок-музей Міко демонструє відвідувачам вдало відтворені середньовічні замкові приміщення (див. Додаток АБ) [70].

Прекрасний замок Карої є музеєм міста Карей. Його експозиція розділена на 4 відділи і демонструє інтер'єри і устаткування будинків тогочасної знаті (див. Додаток АВ).

Вдалим прикладом залучення фортифікаційної споруди до сфери туризму є Тронна фортеця в Сучаві. В 2016 р. тут була організована перша виставка середньовічної зброї Молдови, геральдики молдовських правителів та аристократії XIV – XVII ст. [55]. Мультимедійні системи з середньовічними історичними темами і відеопроєкції з предметами історії фортеці репрезентують використання інновацій як сучасного напрямку використання фортифікаційних споруд у розвитку туризму регіону. Великою популярністю у відвідувачів користуються інтерактивна книга середньовічної історії «Іноземці про нас» та відеопроєкція «Хроніки фортеці Сучава» (див. Додаток АГ).

Великою популярністю у відвідувачів користується замок Весселені в Жібоу. Комплекс вважається найбільшим бароковим ансамблем Карпатського регіону Румунії. Його атрактивність посилює ботанічний сад. Дві куполоподібні оранжереї дуже лаконічно вписуються в замковий комплекс (див. Додаток АД).

Частина замків Карпатського регіону Румунії сьогодні знаходяться у приватній власності, тому огляд деяких з них є обмеженим. Проте це стосується, як правило, тих пам'яток, які потребують реставрації і ще не адаптовані для прийому відвідувачів. Прикладом такого об'єкта є замок Хентер у с. Синтімбру.

Аналізуючи сучасний стан і напрямки використання фортифікаційних споруд Карпатського регіону Румунії, можна визначити ряд основних проблем, які суттєво зменшують ефективність їх використання в туризмі:

- недостатня кількість коштів для реставрації та збереження споруд;
- ігнорування споруди як ефективного засобу залучення туристів до регіону;
- відсутність достатньої кількості інформації про об'єкти;

- обмежене залучення закордонного досвіду;
- відсутність проведення систематизованого маркетингового дослідження відповідного сегменту туризму з врахуванням потреб потенційних туристів.

Для раціонального та максимально ефективного розвитку туризму в регіоні необхідно вирішити окреслені проблеми. Держава та органи місцевого самоврядування спільними зусиллями, а також із залученням інвесторів, повинні розробити програму (план), що буде спрямована на усунення нагальних проблем, а також на активне впровадження фортифікаційних комплексів у стратегію розвитку туристичної сфери адміністративних одиниць та Карпатського регіону Румунії в цілому.

На даний момент найпопулярнішим напрямком використання замків та фортець є створення в них музеїв. Але в наш час звичні (стаціонарні) музейні експозиції вже не становлять великої цінності для відвідувачів, не викликають інтересу, оскільки являють собою лише стандартну інформацію – текст/розповідь і зображення, в той час, коли першочерговою метою туриста є отримання вражень. Тому з кожним роком все більшого поширення набуває концепція «живого» музею. Зразком «оживлення» експозиції є Тронна фортеця Сучави, але, за умов залучення інвестицій, таких результатів можуть досягти всі інші досліджувані споруди.

Ще одним важливим перспективним напрямком виступає створення готелів у стінах замків та фортець. В Карпатському регіоні Румунії на сьогодні не зареєстровано жодного замку-готелю, але при цьому в регіоні є наявні ресурси для здійснення такого виду діяльності. Можливо, варто було б використати досвід Іспанії у напрямку створення мережі державних замків-готелів.

Фортифікаційні споруди також можуть розглядатися як один з найвдаліших об'єктів для проведення квестів, бо сам замок/фортеця є досить великою будівлею, що зумовлює використання всіх її приміщень в одній тематиці (для квесту підвищеної складності) або ж створення у них кількох квест-просторів (нижчого рівня складності) різної тематики.

Наступним кроком використання фортифікаційних споруд для розвитку туризму в регіоні є їх віртуалізація. Розвиток інноваційних технологій та техніки вимагає створення загальної інформаційної бази, яка б містила всі дані щодо будь-якої сфери життєдіяльності, що доступні в певній мірі тим чи іншим особам у будь-який час. Деякі замки та фортеці Карпатського регіону Румунії мають власні сайти, але віртуалізованими їх назвати складно. Тож, розробка віртуальних клонів фортифікацій та їх популяризація шляхом створення віртуальних турів та аудіоекскурсій – це важливий засіб просування історичних споруд, який має лягти в основу стратегії використання цих споруд у розвитку туризму регіону. Така стратегія використання фортифікацій може розглядатися в концепції нової форми туризму – смарт-туризм (smart-tourism).

Не слід забувати про рекламу як засіб просування туристичних атракцій. Сьогодні найважливішим засобом просування фортифікацій Карпатського регіону Румунії можуть стати соціальні мережі – Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram, відеохостинги – YouTube, Dailymotion, Vimeo та пошукові системи – Google, Yahoo та Bing.

Таким чином, серед головних проблем, які суттєво гальмують використання споруд в туризмі можна назвати – недостатнє фінансування реставрації та збереження споруд, ігнорування їх атрактивності; нестача інформації про об'єкти; повільне запозичення досвіду іноземних країн; застарілі шаблони використання фортифікаційних споруд у туризмі та відсутність маркетингового дослідження відповідного сегменту туризму. Вирішення цих проблем значно підвищить ефективність залучення фортифікацій до сфери туризму, що неодмінно позначиться за кількості іноземних туристів та прибутках, які вони принесуть з собою.

Перспективними напрямками використання фортифікацій у розвитку туризму регіону є перетворення частини замків на комфортабельні готелі, можливо навіть на мережу державних готелів, а також активне впровадження інноваційних технологій. Окрім того, важливого значення набуває просування фортифікаційних пам'яток в соціальних мережах.

ВИСНОВКИ

Розв'язання поставлених завдань у процесі наукового дослідження дозволило зробити наступні висновки.

1. Фортифікаційна споруда – це інженерна будівля, що призначена для захисту територій та населення від нападу ворога. На сьогоднішній день трактування змістовного значення термінів «замок» та «фортеця» залишається дискусійним. В сучасному розумінні «замок» – це комплекс оборонних, житлових та господарських споруд, що мав охороняти господаря та забезпечувати йому комфортне життя. Фортеця, на відміну від замку, захищала прилеглі до оборонних стін території.

2. Чіткої і єдиної системи класифікації фортифікаційних споруд не існує, але на основі численних праць зарубіжних авторів можна виокремити чотири основних типи фортифікацій – укріплене городище (ранній тип), кам'яна вежа (кам'яний замок), концентричний замок (найбільш розвинений, досконалий тип) та палац/маєток знаті (у цього типу відсутня оборонна функція).

3. В Європі сформувався значний досвід використання фортифікаційних комплексів як місць функціонування різноманітних закладів розміщення та харчування, науково-дослідних, освітніх та розважальних центрів, організації та проведення численних фестивалів, свят, конференцій, бізнес-зустрічей тощо.

4. В Карпатському регіоні Румунії збережено понад 100 замків та фортець. З них добре збережені становлять 33%, збережені – 32%, у руїнах перебуває 35%. Зазначені комплекси мають різний ступінь збереження. Деякі потребують термінової реставрації, а деякі вже повністю відновлені і є прикладом сучасних туристичних та історико-культурних центрів.

Популярними туристичними об'єктами Карпатського регіону Румунії є замки Комаромі та Штубенберг, а також фортеця Орадя у жудеці Біхор, фортеці Баторі, Алмаш і Пороліссум та замки – Бельді й Весселені у жудеці Селаж, замок Лазар і фортеця Міко жудеця Харгіта, замок Карої в жудеці Сату-Маре, Сучавська тронна фортеця.

5. Більшість розглянутих оборонних споруд активно використовуються у сфері туризму. Сьогодні в стінах замків та фортець досліджуваного регіону розміщуються численні експозиції різноманітних музеїв, наукові та освітні заклади. Вони також є місцем проведення анімаційних заходів – інсценованих вистав зі світловими та звуковими ефектами, які відбуваються у вечірній та нічний час доби, нічних екскурсій, військово-історичних реконструкцій, музичних та театральних заходів, фестивалів, лицарських турнірів тощо.

6. Попри помітне підвищення туристичної активності фортифікаційних пам'яток Румунії, існує ряд проблем, що значно гальмують ефективність цього процесу і потребують вирішення. Вагомою є проблема недостатнього фінансування реставрації та збереження споруд. Недостатнє залучення закордонного досвіду та дотримання традиційних шаблонів функціонування фортифікаційних споруд стримують їх вдосконалення. Проблема відсутності систематизованого маркетингового дослідження відповідного сегменту туризму не дозволяє проаналізувати його наявний стан та прогнозувати тенденції розвитку. Брак інформації про об'єкти ізолює їх від повноцінного дослідження як науковцями, так і самими туристами.

7. Серед перспективних напрямків використання фортифікаційних пам'яток у розвитку туризму Карпастького регіону актуальним є перетворення частини замків на комфортабельні готелі, а також на музеї та «оживлення» їх експозицій, шляхом створення інтерактивних інсталяцій та активного впровадження інноваційних технологій – аудіо- та відеотехніки, 3D-проекцій, сенсорів тощо.

Не варто недооцінювати значення фортифікацій при створенні бренду території. Саме замок/фортеця може стати ключовим елементом туристичного іміджу окремого населеного пункту або й всього регіону, а їх паралельне просування в мережі Інтернет дасть змогу вивести на якісно нову сходинку рівень туристичного освоєння та розвитку певного регіону та країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Квест (змагання). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Квест_\(змагання\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Квест_(змагання)) (дата звернення: 17.12.2018).
2. Краудфандинг. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Краудфандинг> (дата звернення: 15.12.2018).
3. Лесик О.В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.
4. Макарау М. Да питання пра выкарыстанне тэрміну «данжон» (donjon) у беларускай гістарычнай літаратуры. Гістарычны альманах. Том 5. Горадня : Беларускае Гістарычнае Таварыства, 2001. 183 с.
5. Манга Х. Пороліссум. URL: <http://old.rri.ro/art-art.shtml?lang=12&sec=445&art=105762> (дата звернення: 17.12.2018).
6. Приезжева Е.М. Социально-культурная анимация в туризме : монографія. Москва : Турист, 2003. 63 с.
7. Раппопорт П.А. Древние русские крепости. Москва, 1965. 84 с.
8. Раппопорт П.А. Очерки по истории русского военного зодчества X-XIII вв. / Материалы и исследования по археологии СССР. №52. Том V. Москва–Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1956. 184 с.
9. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / Академія мистецтв України. Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ : Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. 472 с.
10. Фортеця. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фортеця> (дата звернення: 12.12.2018).
11. Чантурия В.А. История архитектуры Белоруссии. Минск, 1977. 295 с.
12. Шуази О. История архитектуры / перевод с франц. Е.Г. Денисовой. Москва : Издательство Всесоюзной Академии Архитектуры, 1937. 694 с.
13. Arafî Castle, Coștiui. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/apafi-castle-costiui-.html> (дата звернення: 17.12.2018).

14. Bailey. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bailey?show=0&t=1384425258> (дата звернення: 13.12.2018).
15. Balási Castle, Imper. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/balasi-castle-imper-.html> (дата звернення: 13.12.2018).
16. Bánffy Castle, Nuşfalău. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/banffy-castle-nusfalauszilagyafalu-.html> (дата звернення: 14.12.2018).
17. Bathory Fest 2017 Şimleu Silvaniei. URL: <https://www.facebook.com/events/1386249371418188/> (дата звернення: 17.12.2018).
18. Báthory Fortress, Şimleu Silvaniei. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/bathory-fortress-simleu-silvaniei-.html> (дата звернення: 11.12.2018).
19. Bélydy Castle, Jibou. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/beldy-castle-jibou-.html> (дата звернення: 11.12.2018).
20. Beyond history The Karolyi Castle of Carei, where legends blend with history. URL: <https://www.agerpres.ro/english/2015/05/19/beyond-history-the-karolyi-castle-of-carei-where-legends-blend-with-history-15-04-16> (дата звернення: 18.12.2018).
21. Bogdanowski J. Architektura obronna w krajobrazie Polski: Od Biskupina do Westerplatte. Warszawa – Kraków : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. 612 s.
22. Brown A. Castles from the Air. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 256 p.
23. Buciumi Roman Camp. URL: <http://www.uvisitromania.com/tourist-attractions/salaj/buciumi-roman-camp-id60> (дата звернення: 18.12.2018).
24. Bucovina Rock Castle. URL: <http://www.bucovinarockcastle.ro> (дата звернення: 12.12.2018).
25. Carei, Karolyi castle. URL: https://www.welcometoromania.ro/DN1f_Urziceni_Zalau/DN1f_Urziceni_Zalau_Carei_Castelul_Karolyi_e.htm (дата звернення: 12.12.2018).

26. Castelul Bathyanyi din Aleșd, județul Bihor, provincia Crișana. URL: <https://provinciacrisana.wordpress.com/2016/04/23/castelul-bathyanyi-din-alesd-judetul-bihor-provincia-crisana/> (дата звернення: 11.12.2018).
27. Castelul Degenfeld din comuna Balc, județul Bihor. URL: <http://locuridinromania.ro/judetul-bihor/comuna-balc/castelul-degenfeld.html> (дата звернення: 11.12.2018).
28. Castelul Zichy din Diosig, județul Bihor, provincia Crișana. URL: <https://provinciacrisana.wordpress.com/2016/04/29/castelul-zichy-din-diosig-judetul-bihor-provincia-crisana/> (дата звернення: 12.12.2018).
29. Castelul Zichy-Poiana florilor Aleșd, județul Bihor, provincia Crișana. URL: <https://provinciacrisana.wordpress.com/2016/04/26/castelul-zichy-poiana-florilor-alesd-judetul-bihor-provincia-crisana/> (дата звернення: 13.12.2018).
30. Colours Festival Oradea. URL: <https://www.facebook.com/ColoursFestivalOradea/> (дата звернення: 12.12.2018).
31. Comoara din mijlocul pădurii: Povestea conacului Komaromi din Otomani. URL: <http://zigzagprinromania.com/blog/povestea-conacului-komaromi-din-otomani/> (дата звернення: 18.12.2018).
32. Conacul medieval Komaromi din satul Otomani. URL: <http://www.bihorinimagini.ro/de-vizitat/obiective-istorice/conacul-medieval-komaromi-din-satul-otomani/> (дата звернення: 18.12.2018).
33. Cos Diana. Almas fortress – Almasu, Salaj county, Romania. URL: <https://www.friendschoices.com/review,Almas-fortress---Almasu--Salaj-County--Romania,5,0,3296,0.html> (дата звернення: 13.12.2018).
34. Destination: Romania / Suceava Princely Seat glowing in never conquered fortress aura. URL: <https://www.agerpres.ro/engleza-destinatie-romania/2014/10/15/destination-romania-suceava-princely-seat-glowing-in-never-conquered-fortress-aura-19-34-40> (дата звернення: 13.12.2018).

35. Dybas B. Fortece Rzeczypospolitey. Studium z dziejów udowy fortyfikacji stałych w państwie polsko-litewskim w XVII wieku. Toruń : Wyd. Towarzystwa naukowego w Toruniu, 1998. 382 s.
36. Festivalul Zilele Romane. URL: <http://www.porolissumsalaj.ro/index.php/en/events/roman-days-festival/17-festivalul-zilele-romane-2012> (дата звернення: 13.12.2018).
37. Fráter Manor, Galoşpetreu. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/frater-manor-galospetreu-.html> (дата звернення: 13.12.2018).
38. Henter Manor, Sântimbru. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/henter-manor-santimbru-.html> (дата звернення: 16.12.2018).
39. Iacob Heraclid. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Iacob_Heraclid (дата звернення: 13.12.2018).
40. Károlyi Castle, Ardud. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/karolyi-castle-ardud-.html> (дата звернення: 05.12.2018).
41. Kenyon J.R. Medieval Fortifications. London : Continuum International Publishing Group Ltd., 1990. 233 p.
42. King of their very own castle: 6,500 strangers scrape together 500,000 euros to buy and restore crumbling one-time party palace in French. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-5148885/Strangers-club-buy-crumbling-French-castle.html> (дата звернення: 05.12.2018).
43. Kovács A. L'architetto del'anno 1570 della fortezza di Oradea, in Omagio a Dino Adameşteanu. Cluj-Napoca, 1996.
44. Lázár Castle, Lăzarea. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/lazar-castle-gyergyoszarhegylazarea-.html> (дата звернення: 05.12.2018).
45. Liviu Borcea. Un document inedit despre căderea Oradei în mâna turcilor (scrisoarea din 31 august 1660). Crisia, 1976. 207 p.
46. Longley D. The Rough Guide to Romania. London : Rough Guides, 2016. 416 p.
47. Mikó Castle, Miercurea-Ciuc. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/miko-castle-miercurea-ciuc-.html> (дата звернення: 12.12.2018).

48. Motte. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/motte> (дата звернення: 12.12.2018).
49. Neha R. Types and parts of castle. URL: <https://www.slideshare.net/neharampuria8/types-and-parts-of-castle> (дата звернення: 12.12.2018).
50. Nosek L.A. Henter család patrilineáris őstörténettye. Miercurea Ciuc, 2013. 13 p.
51. Oradea Fortress. URL: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g304061-d2178042-i40332597-Oradea_Fortress-Oradea_Bihor_County_Northwest_Romania_Transylvania.html (дата звернення: 12.12.2018).
52. Oradea Fortress. URL: <https://www.wmf.org/project/oradea-fortress> (дата звернення: 12.12.2018).
53. Pongrácz Castle, Cadea Mare. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/pongraz-castle-cadea-mare-.html> (дата звернення: 10.12.2018).
54. Porolissum Fest. URL: <http://www.porolissumsalaj.ro/index.php/en/events/dacian-roman-days-festival/9-porolissum-fest-2014> (дата звернення: 10.12.2018).
55. Princely Fortress of Suceava. URL: <https://muzeulbucovinei.ro/en/arhive/11738> (дата звернення: 10.12.2018).
56. Round Keep Castles. URL: <http://www.medieval-spell.com/Round-Keep-Castles.html> (дата звернення: 09.12.2018).
57. Rusu A.A. Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Zona palatului episcopal. Oradea, 2002. 367 p.
58. Scholtz B. Nagy-Várad várának története (Istoricul cetății orădene). Oradea, 1907. 277 p.
59. Siemianczuk H. Z problematyki Wschodnioeuropejskiego zamku w średniowieczu. Zamek i dwor w średniowieczu od XI do XV wieku / Pod red. Jacka Wiesiołowskiego. Poznań, 2001.

60. Sombory Castle, Zimbor. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/simbor-castle-zimbor-.html> (дата звернення: 15.12.2018).
61. Square Keep Castles. URL: <http://www.medieval-spell.com/Square-Keep-Castles.html> (дата звернення: 09.12.2018).
62. Stubenberg Castle, Săcueni. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/stubenberg-castle-sacueni-.html> (дата звернення: 14.12.2018).
63. Suceava Fortress. URL: <http://surprising-romania.blogspot.com/2009/08/suceava-fortress.html> (дата звернення: 13.12.2018).
64. Telegdy Castle, Tileagd. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/telegdy-castle-tileagd-.html> (дата звернення: 26.12.2018).
65. Teleki Castle, Coltau. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/teleki-castle-coltaukolto-.html> (дата звернення: 20.12.2018).
66. Teleki Castle, Pribilești. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/teleki-castle-pribilesti-.html> (дата звернення: 20.12.2018).
67. Teleki Castle, Satulung. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/teleki-castle-satulung-.html> (дата звернення: 21.12.2018).
68. Tendencies in world tourism. URL: <http://www.unwto.org/> (дата звернення: 03.12.2018).
69. The Lazarea Castle in Harghita county. URL: <http://old.rri.ro/arh-art.shtml?lang=1&sec=170&art=14244> (дата звернення: 18.12.2018).
70. The Miko Citadel and the Szekely Museum of Ciuc. URL: <http://www.imperialtransilvania.com/2017/06/17/read-more/argomenti/places-of-interest-1/articolo/the-miko-citadel-and-the-szekely-museum-of-ciuc.html> (дата звернення: 20.12.2018).
71. The Oradea Fortress. URL: <https://continental-forum-oradea.continentalhotels.ro/en/attractii-turistice/the-oradea-castle> (дата звернення: 14.12.2018).

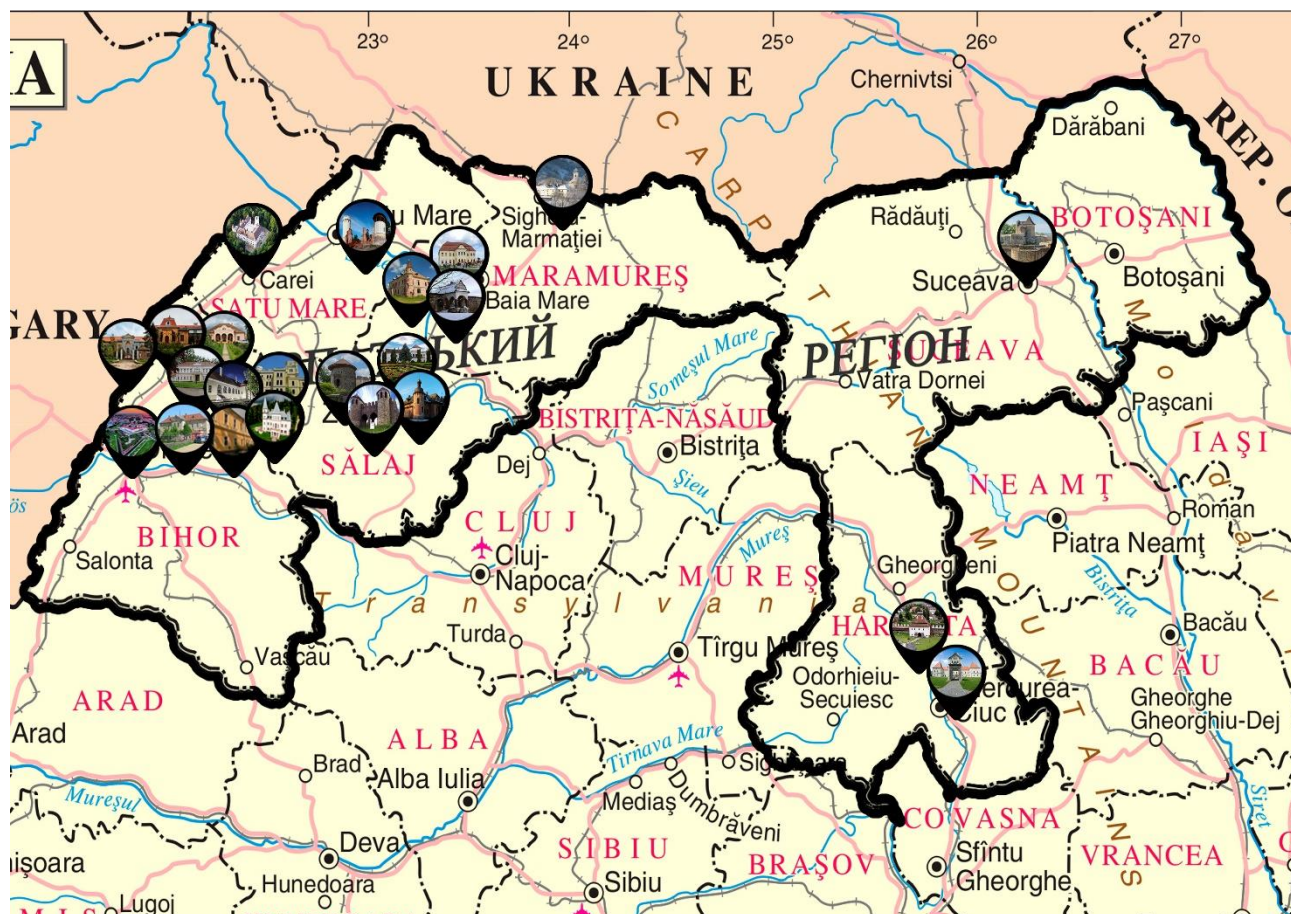
72. Tisza Castle, Ghiorac. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/tisza-castle-ghiorac-.html> (дата звернення: 13.12.2018).
73. Types of Castles. URL: <http://medievalcastles.stormthecastle.com/essays/the-types-of-castles.htm> (дата звернення: 09.12.2018).
74. Wesselényi Castle, Jibou. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/wesselenyi-castle-jibou-.html> (дата звернення: 16.12.2018).

ДОДАТКИ

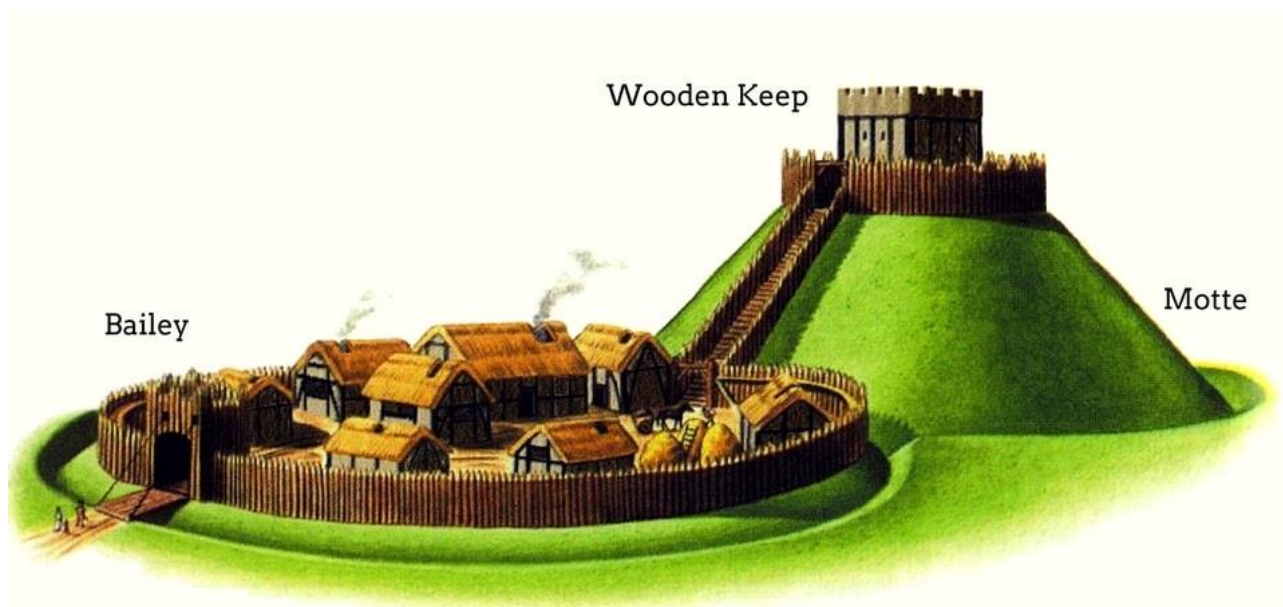
Додаток А

Карпатський регіон Румунії

Замки Карпатського регіону Румунії

Укріплене городище (motte-and-bailey castle)

Прямокутна (норманська) вежа

Кругла вежа

Концентричний замок

Замок Зічі неподалік с. П'єтроаса

Замок Дегенфельд у с. Балк

Замок Понграц у с. Каля-Маре

Маєток Комаромі в с. Отомань

Фортеця Орадя у м. Орадя

Замок Бельді у м. Жібоу

Замок Сомборі в с. Зімбор

Замок Весселені в м. Жібоу

Пороліссум у с. Мойтград-Пороліссум

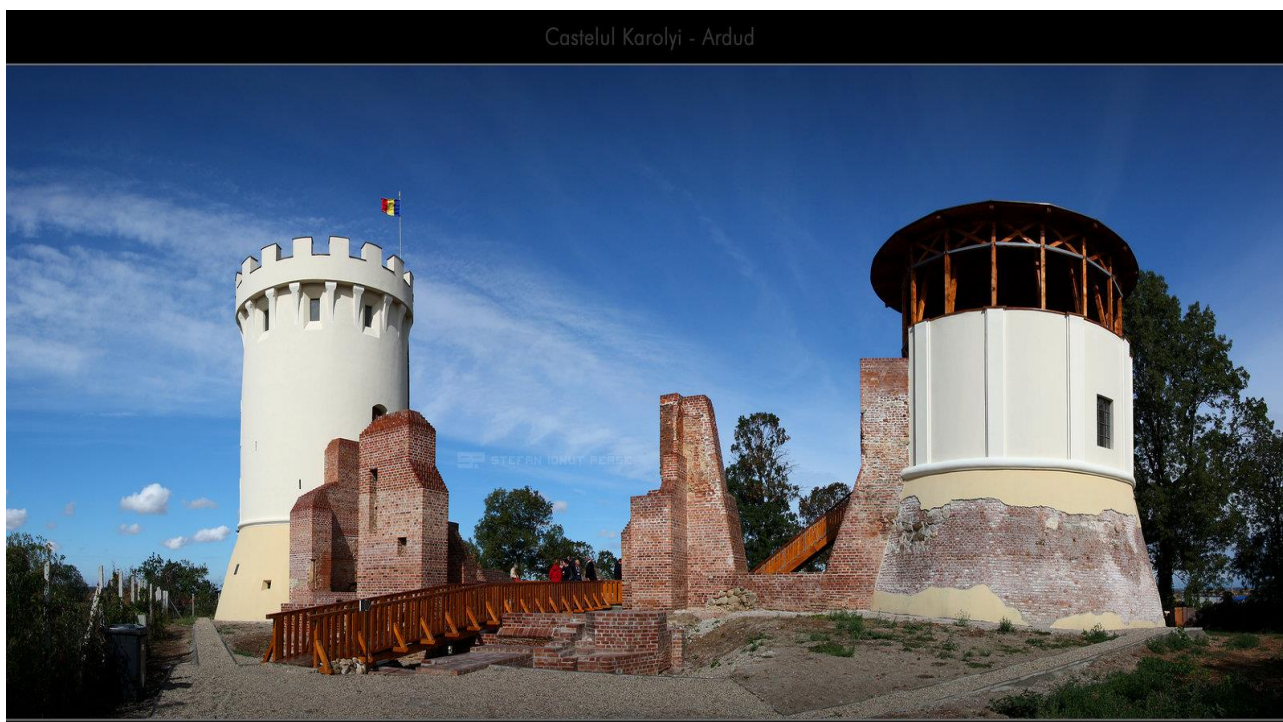
Замок Лазар у с. Лезаря

Фортеця Міко у м. Меркуря-Чук

Маєток Хентер у с. Синтімбру

Замок Карої у м. Ардуд

Замок Карої у м. Карей

Замок Телекі в с. Сатулунг

Замок Телекі в с. Прібілешть

Замок Апафі в с. Коштіль

Тронна фортеця Сучава

Зала замку Комаромі у с. Отомань

Середньовічна кухня у замку Міко

Інтер'єри замку Карої в м. Карей

Відеопроєкція «Хроніки фортеці Сучава»

Оранжереї на території замку Весселені в м. Жібоу